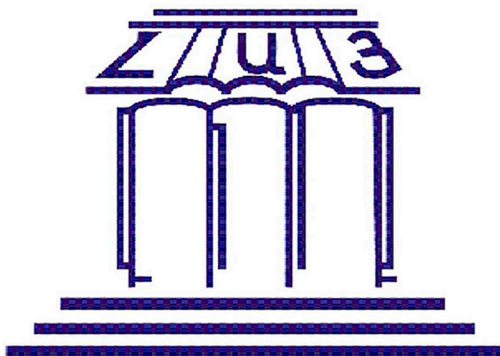

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5183

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹԵՂԵՐԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱՐԴԱԿ Բ. ՍԵՐԵՆՑ

ԹԱՐԳ. Ս. ՍԵՐԵՆՑ

ԿՈՄԻՏԵ ԲՈՒՋԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԺՈՂՈՎԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԵ, 29-1924

ԹԵՂԵՐԱՆ

9(47.925)

U-34

արտ. "Յոսֆոր", ԹԵՂԵՐԱՆ

9(47.925)

U-34

ՀՐԱՏ. ՉԱԽ—ՀՈՍԱՆՔԻ ԹԷԶՐԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵԻ

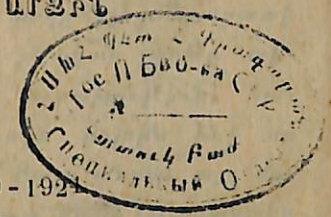
493

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԵՐԱՎԵ Յ. ՍԷԹԵԼՆԵ
ԹԱՐԳ. Ս. ՍԻՄԵՆՆԵԱՆ

ՆԻՒՐԻԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
4-րդ ՏԱՐԵԴԱՐԱՅԻՆ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ, 29-1924
ԹԷԶՐԱՆ

Տպարան «Բուֆոր», Թեհրան

3525

194

4090

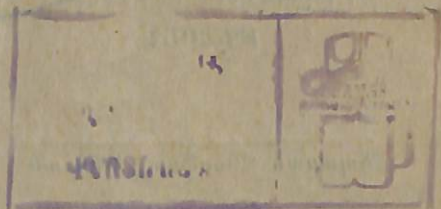
IV ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Շինարարական աշխատանքի և համատարած խաղաղութեան մի փայլուն տարի բոլորեց Հայաստանը: Տնտեսական բարգաւաճման և կրթա-կուլտուրական յառաջադիմութեան Հերկիւլիան թափը դգացւեց, մեր փոքր երկրի փոքրածիւրնակիչների կողմից, մի թափ, որ մի տարւայ ընթացքում, երկիրը վերաշինեց այնպէս, որ անհաւատալի է թւում, այն, անհաւատալի բայց իրականութիւն, այն բացարձակ իրականութիւնը որ կերտեց բանւորի մուրճը, գիւղացու մանգաղը, մտաւորականութեան մտքի թռիչքը, երիտասարդութեան աւինը, ժողովրդական լայն խաւերի կորովը և վերջապէս ղեկավար տարրի խելացի, զուսպ, զգուշաւոր և միաժամանակ տնտեսականի մէջ իրաւունք ու անվատ քաղաքականութիւնը:

Անցնում է չորս տարի այն օրից, երբ առաջին անգամ, խորհրդային կարգերի փողը հնչեց Արարատի ստորոտում: Անցողակի շրջանի բնական շփոթը տիրեց ամեն տեղ, տարակուսանք, ուրախութիւն, հակասական լրեր, և վերջապէս այն բոլորն ինչ որ բնական է ման գրութան մէջ: Բայց անցաւ այդ մոմենտը և ժամանակը, այն էլ շատ կարճ ժամանակը ապացուցեց որ կարող են այն ձեռքերը, որոնք ստանձնել են ղեկը և ուժեղ այն ուսերը որոնք վերցրել են մեր աւեր երկրի վերաշինութեան գործը:

2004

87985-42

374-97

Խորհրդային Հայաստանի այս 4-րդ տարեգար-
ձին ամեն մի հայ, որ ամենաքիչ. հափով զգացում
ունի դէպի իր հայրենիքը, և իր ուղեղում չի տե-
ղաւորել ինչ որ աւանտիւրիստական հովեր, չի կա-
րող անկեղծօրէն չոգեւորել իր եղբայրների, անդու
ջանքերի շնորհիւ վերածնւած, վերաշինւած այն եր-
կրով որ կոչւում է Հայաստան:

Մեծ է կատարւած գործը. աւելի մեծ է նաև
մեր գաղութներում ապրող հայերիս պարտականու-
թիւնը դէպի այդ գործն ու դէպի այդ գործի դար-
բնողները: Եւ այսօր աւելի քան երբէք. որովհետև
այսօր ապացուցւած է որ մենք, որպէս ժողովուրդ,
ընդունակ ենք ապրելու համերաշխ միւս ժողովուրդ-
ների հետ, ընդունակ կատարելու մեծ գործեր և վե-
րածելու մի քայքայւած ու աւեր երկիր բարգաւաճ
ու շէն հայրենիքի: Ու ինչքան այդ ինքնավստա-
հութիւնը մեծանում է այնքան մեծանում է նաև
գործի ծարաւը, իսկ գործ գեւ շատ կայ անելու, և
անա գործի յաջողութեանն է որ պէտք է նպաստի,
գաղութահայր ամեն միջոցներով:

Ձախ Հոսանքը ինչպէս միշտ կանգնած է պաշտ-
պանելու Խորհրդային Հայաստանի հիմունքները և
այդ ուղղութեամբ չի խնայելու ոչ մի ջանք որ կա-
րելի եղածին հափ իր ոյժերը տրամադրի այդ վսեմ և
նւիրական գործին, որովհետև քանի կայ հայրենիք
առանց ազգամիջեան կռիւների, առանց աւանդիւրիստ
քաղաքականութիւնների, առանց կապիտալիստական
ճնշումների ու բռնապետական կարգերի, այլ շինա-

դար աշխատանք, հաւասարութեան և եղբայրութեան
կարգեր, խելացի ու կշռադատ քաղաքականութիւն,
հայ ժողովուրդը կարող է ապրել հանգիստ ու խա-
ղաղ ու ապաքինել դարերի ստրկութեան ու տգիտու-
թեան անհամար ու այլազան վերքերից:

Ողջուն գործի ու աշխատանքի հերոս մար-
տիկներին . .

Ողջուն այն հսկայական ձիգերին ու ջու-
քերին, որոնք կոնցին ու կոնկրետ հայաստանի
մերկայ ծախսաւորը:

Ողջուն Խորհրդային Հայաստանի երիտա-
ւարդ, բայց խեղացի դեկաւարներին:

ԶԱՄ ՀՊՍԱՆՔ

29 նոյ. 1924

Փէհրան

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Խորհրդային Հայաստանի չորրորդ տարե-
դարձի նախօրեակին զուգադիպօրէն մենք ստա-
ցանք Հնդկաստանի բնակիչ՝ յայտնի հայագէտ ու
պատմաբան Պ. Մեսրոպ Բ. Ութեանցի «Հայաս-
տանի Հանրապետութիւնը» գրքոյկը, որը բովան-
դակում իր մէջ այդ նիւթի մասին նրա կարդացած
մի դասախօսութիւնը, Կալկաթայում սոյն թւի
29 Յունիսին Անգլիերէն լեզուով:

Ի նկատի ունենալով այդ դասախօսութեան
այժմէականութիւնը և այն որ այդ նշանաւոր հայ-
բնասէրն է որ մեր հոսանքի բարեկամն է ու ա-
մենաջերմ համակիրը, և որը առաջինն է հնչեց-
նում Խորհրդային Հայաստանի դովքը Հնդկաս-
տանում, մենք թարգմանաբար արտատպում ենք
որոշ քաղաածքներ այդ դասախօսութիւնից, ո-
րոնք միաժամանակ և տալիս են Հայաստանի նը-
շանակութիւնը և այն մեծ ու սրբազան պարտո-
քը որ ընկնում է գաղութների հայութեան վրա
հանդէպ հայրենիքի:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս դասախօսութիւնը տպւում է Կալ-
կաթայի հայ համայնքի մի քանի նշանաւոր ան-
դամների խնդրանքով, որոնք իրենցից անկախ՝
կամ հիւանդութեան և կամ նախօրոք բռնաժ-
լինելու պատճառով բացակայ էին: Միաժամա-
նակ հրատարակւում է նաև, եթէ ոչ որպէս կրթ-
թեցուցիչ մի պարագայ, գոնէ որպէս տեղեկու-
թիւն, ալս մեծ քաղաքի այն բոլոր հայերի հա-
մար որոնց՝ ամեն ինչ կլանող ու իրեն ենթար-
կող կանաչ սեղանները (թղթախաղ) և հաւասա-
րապէս գրաւող սինէմաները արգիլել էին իրենց
մի թանգազին ժամը զոհաբերելով զալ մի դա-
սախօսութեան, որտեղ ոչ հայեր (հնդիկներ, ան-
գլիացիներ և իտալացիներ) ժամանակ էին գտել
զալու և լսելու մի հին քաղաքակրթութիւն ու-
նեցող պատմական ժողովրդի փառաւոր գոր-
ծունէութեան մասին:

Եւ՛ր պիտի Հնդկաստանի անտարբեր ու
անզգայ հայերը, որոնք լեզիօններ են կազմում,
ըմբռնեն որ բացի դրամ դիզելուց և հաճո-

յամուութիւնից (որի մէջ նրան անյուսալիօրէն ընկղմած են) նրանք ունեն մի ուրիշ պարտականութիւն—և մի սուրբ պարտականութիւն ղէպի իրենց ազգը որը փինիկի նման բարձրացել է այժմ իր աճիւնից, մի նմանը չունեցող գերութիւնից և 500 տարւայ ստրկութիւնից?

Թող նրանք յիշեն և լաւ յիշեն, որ Հայաստանը սպասում է որ իւրաքանչիւրն իր որդիներից չնայելով թէ երկրագնդի որ անկիւնում է նա բնակւում—կատարի իր պարտքը ղէպ իր հայրենիքը, որ մի մեծ վերածնման դարազլխի շէմքին է կանգնած, շնորհիւ այն գնահատելի ջանքերի և անսպառ գործունէութեան որ ցուցադրեց, Հայաստանի սօցիալիստական խորհրդալին հանրապետութիւնը, որի կարող և ապահով ձեռքերում երկրի ճակատագիրն է վստահւած և այս հանգամանքում պիտինկատել նաև շատ պարզ պատճառով—որ—այն տխուր ու սոսկալի փորձից յետոյ որ առաջին հայկական Հանրապետութիւնը այն երկու կէս տարւայ կեանքում, երբ տաք գլուխ, անփորձ, անպատասխանատու և շահասէր ղաշնակցականները, որոնք բաղկացած

էին շառլատաններից, ուսուցիչներից, բանաստեղծներից և վերջապէս աւագաններից, առել էին կառավարութեան ղեկը իրենց ձեռքը և որոնք շատ շուտով հայկական պետութեան կողքը բշեցին ղէպի անկման անխուսափելի անդունդն—աւելի լաւ ձեռքերի չէր կարելի յանձնել, Բայց նախախնամութեան աներևոյթ ձեռքը ազատեց մանուկ Հանրապետութիւնը հոգեբանական մոմենտին վերջնական կարծանումից, հայ բոլշեւիկների հերկիւլեան ջանքերի շնորհիւ:

Ձեն կարող արդեօք այս երկրի հայերը, իրենց անսահման հարստութեամբ և արեւմտեան կրթութեամբ և իդեալներով հետեւել իրենց հայրենակից հնդիկների օրինակին, որոնք իրենց երկրի պատճառով լարում են ամեն ջիղ, տանում ամեն տեսակի զրկանք և անում ամեն զոհողութիւն:

Յամինայն ղէպս, ես չեմ սպասում, որ այս երկրի հայերը, որոնք բրիտանական մարդասէր տիրապետութեան տակ բարգաւաճել և նիւթապէս ու մտաւորապէս յառաջացել են, թողնեն իրենց հանգիստ տները և զաղթեն

Հայաստան զբաղւելու հողագործութեամբ: Քաւ
լիցի, որովհետեւ բացարձակ խելագարութիւն
կլինէր իմ կողմից այդպիսի յիմար առաջարկ
անել, քանի որ մեր միլիթանտները բնականօ-
րէն չեն կարող տեղափոխել իրենց մեծ առետրա-
կան ձեռնարկները, մեծաշուք զոհակները և հոյա-
կապ շինութիւնները Երևան, բայց նրանք կարող են
իրենց անսահման հաբստութեամբ օգնել կործա-
նաւեր հայրենիքի վերաշինութեան գործին, այն-
պէս ինչպէս Եւրոպայի, Եգիպտոսի և Ամերիկայի
հայերը անում են, որովհետեւ միայն այդ ղէպքում
նրանք կարող են ապացուցել, որ իրենք արժանա-
ւոր գաւալներն են մի մեծարժան հայրենիքի, որը
խոստանում է լինել, ոչ հեռու ապագայում, մէկն
աշխարհի առաջացող և յառաջադիմող երկրնե-
րից, այժմ երբ խաղաղութիւնը՝ բարգաւաճման
այդ նախափկան, իշխում է անսահմանօրէն ամ-
բողջ երկրում:

Մի խօսք ևս: Մալաբիայի ուրւականը
հնձում է անխնայօրէն երկրում և անգթօրէն
գործում այնպիսի աւերներ, որ միայն նրանք
կհասկանան որոնք եղել են ենթակայ այդ

գարշելի հիւանդութեան: Հայաստանի պետու-
թիւնից իմ ստացած վերջին յայտարարութիւն-
ներից երևում է, որ այնտեղ մօտաւորապէս
350,000 հոգի տառապում են Ասիական Մալերի-
այից, որը արդիւնք է սննդի անբաւարարութեան
և քիմիկի բացարձակ պակասին: Արդեօք չի
գտնւի մի բարեացակամ հայ Հնդկաստանում,
Բուրմայի նեղուցներում, Ջալայում կամ Զինաս-
տանում, որպէս մի իսկական մարդասէր որը
ուղարկի մի 20,000 առնետնոց քիմիկի տուփ
Հայաստանի կառավարութեան, եթէ ոչ ի սէր
ուրիշ բանի, գոնէ մեղմացնելու մարդկային
տառապանքը—որովհետեւ 20,000 առնետ քիմիկի
միջոց կծառայի ազատելու մի քանի հազարաւոր
կեանքեր, որոնք կաղմկու են ապագայ սերունդը
մեր հայրենիքի, որը կօրել էր և այժմ գտնւած է
վերածնւելով նորից:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Վեց տարի առաջ, կամ աւելի ճիշտ 1918 թւի մայիսի վերջերին, երբ Մեծ Պատերազմը շարունակուում էր ամբողջ կատաղութեամբ և երբ Եւրոպայի բազմազան զբաղմունքները, մի զարմանալի տեսարան երևաց Հայաստանում:

Բիրլինական հռչակ ունեցող պատկառելի Արարաւը, որի վրայ Նոյի տապանը հանգստացաւ Ջրհեղեղից յետոյ, երկունքի մէջ էր և 1918-ի մայիս 28-ի կէս գիշերին ծնեց ոչ թէ մի մուկ, ինչպէս մեծ սարը առաւինորի մէջ, այլ մի առողջ և կորովի դաւակ, որին անմիջապէս Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը ճանաչեց և անւանեց «Արարատեան Հանրապետութիւն»:

Մի դող, որի նմանը տեսնած չէր երբեք անցաւ Արարատեան պատմական երկրի մի ծայրից միւսը, ելեռարակացնանելով ամեն ինչ, թէ շնչաւոր թէ անշունչ, և Հանրապետութեան ծնունդը ծանուցանող լրերը պատճառ դարձան մեծ և աննկարագրելի ուրախութիւնների ամբողջ երկրում, որտեղ սաքարիւն և զգայուն երիտասարդութիւնը ու ծանրաբարոյ ու խոհեմ ծերունիները միացած լալիս էին խելացնոր ուրախութեամբ և մաւաւոր սքանչացումով:

Ծիածանը, երկնքի և շար ու մեղաւոր մարդկութեան հաշտութեան այդ գեղեցիկ էմբլէման, որը առաջին անգամ աշխարհի պատմութեան մէջ երևացել է Արարատ սարի գագաթին Տիեզերային Ջրհեղեղի ժամա-

նակ Նոյի օրերում տեսնեց Հայաստանի գեղեցիկ հորիզոնում այդ յիշատակելի օրը, ցուցադրելով երկնքի հաշտութիւնը երկար տառապած հայ ժողովրդի հետ:

Որքացած Մայր Հայաստանը որը 500 տարուց աւելի ծածկւած ցնցոտիներով նստել էր Անիի, Արմաւիրի, Աշտիշատի և Դվինի փառահեղ աւերակների մոխիրների մէջ, ողբալով ու կոծելով իր աղնիւ ու սիրելի որդիների տխուր բաղդը, յետ գցեց իր խոր սգի մուայլ զգեստներն և մի անգամ ևս զարդարելով նախկին արքայական Գապոյտ, Գարմիր և Դեղին ծածկոցով, վերցրեց իր թոյլ թեւերի մէջ նորածին մանուկը և շնորհաւորանքի խօսք ուղղեց Նախախնամութեան, որին վիճակեց տեսնել իւր որդիների և իր դժբախտ, բայց վսեմ երկրի ազատութիւնը — մի երկրի, որը եղել է մարդկութեան օրօրանը, որովհետեւ Հայաստանից էր, որ ազգերի նախահայրերը գաղթեցին և Սէնաարի դաշտերում կառուցին առաջին երկինք բերող, Բաբելոնի աշտարակը:

Հայաստանի ծանրացած մթնոլորտը միտնդամից ելեռարականացաւ և խռովեց հազարաւոր բուերի հանգիստը, օրոնք հազարաւոր տարիներ մնացել էին անվրդով Անիի, Արմաւիրի, Աշտիշատի, Դվինի և հին Զուղայի փառաւոր աւերակներում և նրանք սափաւած եղան գնալ գտնելու նոր դաշտեր ու արօտներ, թռչելով արեւմուտք դէպի Վան, Մուշ, Բիթլիս և Անատոլիայի միւս հայկական քաղաքները, որոնք շնորհիւ ֆանաթիք թիւր-

քերի հայ Ազգի ամբողջական բնաջնջման ծրագրի վերածել էին մոխրի, բայց ըստ երևոյթին թիւրքերը մոռացել էին, որ մի ազգ որ կարողացել է վերադրել Չնդիկ խանի, հուլաքուի և Թէմուրլէնի սարքած ողջակէզներէց յետոյ, չեն կարող բնաջնջել նրանց սխտեմատիկ կոտորածներով և տեղահանութիւններով:

Բագրատունեաց Քաղիկ թագաւորի արձանը, որը Անիի հնադրական Միւղէտմ թրքական ժամանակաւոր արապականութեան ժամանակ գետին էր գցւած, կանգնեց այդ ուրախութեան մէջ և կոչեց ազգ աւերակ մայրաքաղաքի արքայական հողիներին, մասնակցելու Մայր երկրի ուրախութեանը, — մի երկիր, որտեղ նրանք երբեմն կառավարել են արդարադատութեամբ և հայրական հոգատարութեամբ, որով և հնարաւորութիւն արեւեց ըստգաւազման ընդունակ և խանդոտ քաղաքացիներին չինել ժողովրդահաշակ Անիում հաղար ու մի եկեղեցիներ, որոնց փառաւոր աւերակները իրենց անդուգական ճարտարապետութեամբ և օրիգինալ ոճով մինչև այսօր գրաւում են զարմանքը և անսահման սքանչացումը Եւրոպայի ճամբորդների, հետախոյզների և հնագէտների:

Արաքսը Հայաստանի Գանգէօր, որն ականատես է եղել այն սոսկալի ողբերգութեան, որը կատարեց իր փերին 1605 թին, լսելով «Արարատեան հանրապետութեան» ծնունդը թողեց իր ողբալի մահերգը:

Ախուրեանը՝ Հայաստանի երկրորդ մի գետը կապած

պատմական յիշատակներով, որը նայեալէս ակնատես է եղել Չէնգիզ խանի թագաւորների կատարած Անիի վերջնական աւերումներին 1239 թին, հետեւեց իր մեծ քոյր Աբաքսի օրինակին և իր վշտերը իսկոյն փոխեցին բերկրանքի:

Թէև ընդհանուր սեփականութիւն չէ, բայց յամենայն դէպս մի պատմական ֆակտ է, որ առաջին հայը որ յղացաւ Հայաստանի ազատազգման միտքը օտար լծից — Յակովբ IV Կաթողիկոս էր, որ ետ հպարտ եմ զգում ինձ յայտարարելով, որ նա Նոր Զուգայեցի էր, մի քաղաք որ աւել է շատ այդպիսի արժանաւոր զաւակներ: 1675 թին երբ Հայաստանը տնքում էր պարսիկների երկաթեայ կրունկների տակ, Յակովբ IV կաթողիկոսը հրատարակեց ազգային անկախութեան ծրագիրը: Իւր մահից յետոյ, որ տեղի ունեցաւ 1690 թիւ Կ. Պօլստեմ, միւսները հետեւեցին նրա ճանապարհով և նրանցից որոնք որը սրով, որը զօրեղ գրչով և որը քսակով յարեցին ազգային ազատութեան դադարին կարելի է յիշատակել Իսրայէլ Օրի, Աղա Չամիրը և իւր օրդին, Աղա Յակովբ (Մաղրասցի) Աղա Էմին (Կալիթայի բն.) Միթար Բագրատունի, Ալիշան, Աբդուլահան, Թաղիադեան, Նալբանդան, Ներսէս Կաթողիկոս, Ներսէս Պատրիարք Կ. Պօլսի, Խորէն Նար Բէյ Լուսինեան, Բաֆֆի, Արծրունի, Պօթուգալեան, Չէրազ և Խրիմեան Հայրիկ:

«Արարատեան հանրապետութեան» ծնունդի լուրը,

բարեգութեան լուրը տարածւեց ինչպէս հրդեհ, հարաւից Արաքսի ափերը մինչև հիւսիսը Ախուրեանի ափերը և Ղա-
րաբադ, արեւելքից մինչև արևմուտքը Ալեքսանդրոպոլու Պարս-

Բայց բաւ է զգացումը — թողնենք պատկերաւոր և
բանաստեղծական ոճը. և անցնենք արմատական և սո-
վիտ ֆակտերին, որոնք նկարագրում են հանրապետու-
թեան մի նոր ու ուրախ արշալոյսի պատմութիւնը
Հայաստանում:

«Չկա չարիք առանց բարեաց» և այդ հնացած ա-
սացածքի ճշմարտութիւնը երբեք այսպէս ուժգնօրէն
չէր յարմարած ինչպէս դուցէ մեծ պատերազմի ժամա-
նակ, որն իր դուրընթաց տակնուվրայութեամբ և բուռն
ցնցումներով առաջ բերեց այնպիսի պատմական դէպքեր,
որ ամբողջովին փոխեց Եւրոպայի, Ասիայի և Աֆրիկայի
դանազան երկրների քարտէզները:

Զօրեղ պետութիւններ փշրւեցին և ընկան բռնակալ
միապետներ կամ անհետացան ինչպէս Ցարը և կամ հե-
ռացւեցին աշխարհի քաղաքական արեւայից, ինչպէս
կայզերն ու իր հետևորդները,

Զատ ճնշւած և ոսնակոխւած սղգեր և ցեղեր
որոնք հարիւրաւոր աւերիներ տնջում էին զօրեղ բռնա-
կալութեան երկաթէ կրունկների տակ, ստացան իրենց
քաղաքական անկախութիւնը, որոնք եթէ չլինէր մեծ
պատերազմը կշարունակէին ապրել գերութեան ու ըս-
տրկութեան մէջ մինչև դուցէ աշխարհի վերջը և մատեր-

ճալիստ Եւրոպան կնայէր, որպէս մի անզգայ սկանառես:

Մեծ պատերազմը, թողնելով նրա սոսկալի աւեր-
ները, առաջ բերեց մի շարք բարեփոխեր, որովհետև դա
ոչ միայն սղտտեց Եւրոպական քաղաքակրթութիւնը,
բայց որոշ ազգերին ինչպիսին են Իրլանդ, Հունգար, Լեհ,
Հայ, Վրացի, Արաբ և Հրեայ, որոնք ճնշւում
էին իրենց սեփական երկրում օտարի լծի տակ, տեց
ցանկալի ուղատուութիւն: Պատերազմը այսպիսով առաջ
բերեց մի քանի հանրապետութիւններ ոչ միայն Եւրո-
պայում, այլ նաև Գոլկասում. և այդ ժամանակաշրջա-
նում գոյութիւն ստացած հանրապետութիւններից, Հա-
յաստանի Հանրապետութիւնն է որ տեղի արժանի է
ուշադրութեան, որովհետև նա այդ ազատութիւնը ա-
պահովեց ոչ թէ ուրիշների օգնութեամբ, այլ միայն իր
ձեռքերով:

Մօտաւորապէս երեսուն տարի Ռուսահայերն ու
Թրքահայերը առաջ տարան տեղական ազգային պրօպա-
կանդա իրենց անօգնական ու դժբախտ հայրենակիցների
սղտառգրման համար թրքական լծից, որը սպառնում էր
բնաջինջ անել Տաճկաստանի արեւելեան նահանգների՝
Անատոլիայի կամ այսպէս ասած Թրքահայաստանի ամ-
բողջ հայութիւնը: Բայց սրովհետև հրաշքները չեն վեր-
ջացել, երբեմն պատահում է որպէս այդ հրաշքը որ

հայերը յաջողեցին ձեռք բերել մի հանրապետութիւն. թէև ոչ թրքական հողի վրայ ինչպէս ծրագրել էին այլ Ռուսաստանի հարուստ նահանգներէց մէկը, որը հայ ազգի հայրենիքն է 4000 տարիներէից ի վեր: Եւ մի տարօրինակ դուգադիպութեամբ հայկական հանրապետութիւնը ծնունդ առաւ պատմական Արարատի սասորտում, որը ծարական Ռուսիան 1828 թւին հայերի օգնութեամբ որոնք ղեկավարուած էին Թրֆլիսեցի Ներսէս Արքեպիսկոպոսի (1843 կաթողիկոս) միջոցաւ գրաւեց Փաթարի Չահից:

Ահա թէ ինչպէս հանրապետութիւնը ստացաւ իր գոյութիւնը: Յանկարծակիի և անսպասելի անկման պատճառով, 1917 թւի վերջերին Անդրկովկասի զօրքերը կանչուեցին լեցնելու Արեւմտեան դատարկած դիրքերը և Անդրկովկասի այս ստիպողական դաժարկումը առաջ բերեց հայկական անկախութեան հողերանական մօմենտը և զարմանալին այն է որ Գերմանիան տառջինն էր քր պաշտօնապէս ճանաչեց այդ անկախութիւնը, որից յետոյ միայն Եւրոպական միւս պետութիւններն, որոնց մէջ նաև մեր ժառանգական թշնամի թուրքերը:

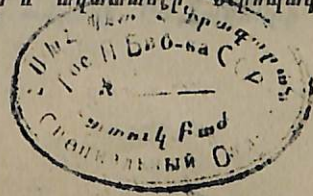
Բայց հայերին, որոնք պատերազմի սկզբից կուել էին Ռուսական բանակի հետ թէ Գովկասեան և թէ ուրիշ ֆրօնտներում իրենց ոյսերիմ թշնամի թուրքերի դէմ, շէք վիճակած խաղաղութիւն վայելել, որովհետև հենց անկախութեան յայտարարութեան հետ Ադէրբէյջանի թաթարները Արեւելից և փոքր Ասիայի թուրքերը Արեւմուտքից, սկսեցին նեղել հայերին:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը շարունակեց կառավարել երկիրը մինչև որ շնորհիւ արտաքին ու ներքին ճշումների հայերը ստիպւած եղան հայցելու Ռուսաստանի օգնութիւնը, մի բան որ ունեցաւ իր անմիջական օգուտը, որովհետև թուրքերն իսկոյն ձեռք վերցրին իրենց յարձակումից և հանրապետութիւնը որը վտանգաւոր դրութեան մէջ էր, ազատեց:

Հայ բօլշևիկները անցան գործի գլուխ և հայաստանը Նոյ. 29, 1920-ին դարձաւ Սօվետական հանրապետութիւն:

Պէտք է միաժամանակ մատնանշել, որ ներկայ հայկական հանրապետութիւնը, ինչպէս նաև Վրաստանն ու Ադրբէյջանը, թէև խորհրդային կարգեր են ընդգրկել, բայց բօլորովին անկախ են Սօվետական Ռուսաստանից, երկրի ներքին և ադմինիստրատիւ գործերի մէջ. միայն արտաքին քաղաքականութեան առթիւ նրանք պիտի խորհրդակցեն Մօսկւայի հետ:

Ուրեմն եթէ հայերը, իրենց վտանգի բոսէին իրենց բախտը չկապէին Ռուսների հետ, Թուրքերը որոնք հայի արեան ծարաւ են եղել շարունակ, թէև 500 տարիից ի վեր շարունակաբար խմել են, չէին թոյլ աւալ անօգնական հայերին, առաջ տանելու երկրի վերաշինութեան գործը քանի որ մեծահոգի և ազատամտ խորպական պետու-

շուտ կցանկանաւ տեսնել հայերին ծովի յատակում
բան թէ օգնելով նրանց մի տատասկ տնկէր, իր սի-
րեցեալ եղբայրներին—թուրքերի կողքին:

Այս էր Քրիստոնեայ եւրոպայի մտայնութիւնը
երբ հայերը շրջապատուած բոլոր կողմերից գտան իրենց
միակ ճարը և ապաւինեցին խորհրդային Ռուսաս-
տանին:

Մինչև այն ժամանակ, որ նրանք լոյս կման Սովետ
Ռուսաստանին և կյարեն Լենինի վարդապետութեան որի
մէջ է իրենց միակ շահը, նրանք կապեն հանդիստ և
հնարաւորութիւն կունենան, մշակելու իրենց արերը հողը:

Մի թղթակից Սովետական Հայաստանի մայրաքաղաք՝ Եր-
ևսնից գրում Ալեքսանդրայի հայ թերթերից մէկին որ կիտն-
քը Հայաստանում հոյնքան խաղաղ է, ինչպէս Միա-
ցեալ հասանդներում: Այնտեղ սովետական կարգերի
հետ կայ կառարեալ ապահովութիւն կեանքի, և սե-
փականութան: Այդ շատ պարզ է, որովհետև բոլշի-
ները սե չեն, ինչպէս ցանկանում են ներկել նրանց-
հակառակորդներին խմբակները. եթէ այդպէս չլինէր
խորադատ դիւանագէտ Մակդոնալդը չէր ճանաչի
Սովետական Ռուսաստանին և չէր խնդրի որ Մօսկվան
ուղարկէր իր ներկայացուցիչները Լօնդօնի անգլո-
սովետ. քօնֆերանսին որից սպասում է թէ քաղա-
քական թէ տնտեսական և թէ ֆինանսական փայլուն
արդիւնքներ.

Թող մենք երբէք վստաստես չլինենք մեր փոքրիկ

Հանրապետութեան ապագայի համար որովհետև Սօ-
վետական Ռուսաստանի օժանդակութեամբ, որը շատ
վաւ է տրամադրւած դեպի Հայաստանը, երկիրը
կբարգաւաճի բնական զարգացման մէջ:

Իմ ցանկութիւնը, չէ Բօլշևիզմի գալթը ներբողել
կամ փաստարանել կօմիւնիզմի հիմունքները, այլ
միայն ծանօթացնել Կալկաթայի իմ հայրենակիցներին
այն դէպքերի հետ որոնք պատճառ դարձան Հայաս-
տանի հանրապետութեան գոյութեան, որովհետև
թուում է որ շատ քչերն են տեղեակ նրա գոյութեան
և ընդհանուր դադափար կայ որ Հայերն ամբողջին
բնաջնջւած են թուրքերի կողմից 1914-1918-ին: Նրա
հետ միասին պիտի յիշատակել նաև որ թուրքերը
որպէսզի կարողանան աղատել փշոտ «Հայկական
հարցից» որն սկսեալ Բերլինի ծաղրական Դաշնա-
դրից մինչև այժմ, եւրոպական դիւանագիտութեան
սալի վրայ էր, անբնակ դարձրին թուրքիայի Հայ-
կական վիլայեթները հայ բնակչութիւնից, սխտե-
մատիւ ջարդերով, տեղահանութիւններով և բնա-
ջնջումներով, որոնց դիմաց արիւնարբու Ներօնի, Աթիւ-
այի Չինգիզխանի, Թեմուր լենկի և այլն գործերը
կնստմանային. բայց այդ բոլորի դիմաց Քրիստոնեայ
եւրոպան իր ունեցած բազաքալրութեամբ և մար-
դասիրական դադափարների և խտեղների դրօշակնե-
րով չշարժեց մի մատ անգամ կասեցնելու զահիճի ձեռքը,

և բնաջնջուղ ժողովուրդի աղաղակը միայն խուլ ականջ-
ներն հանդիպեցին, իբրև ամօթ տապետական Եւ-
րոպայի: Իսկապէս տապետական ոգին, որով մի ժա-
մանակ հպարտ էր Քրիստոնեայ Եւրոպան, այս շա-
հաւէր, ընկած աշխարհ և չափազանցօրէն նիւթա-
պաշտ դարձած մեռած է:

O Tempora! O mores!

Նախ քան վերջացնելս պէտք է մտանշնելմ
որ Հայաստանի ներկայ պետութիւնը մէկ միլիօն ու
երեք հարիւր հազար բնակչութեամբ գեկապարւում է
միմիայն հայերի միջոցաւ: Պաշտօնական լեզուն հա-
յերէնն է: Դատարանը, պօստը, հեռագրատունը, դօրքը
բոլորը հայկական են: Կրթական խնդիրներում մեծ
աշխատանք է կատարւում և Հայաստանի Համալ-
սարանը, երկրի լուսաւորութեան կենտրոն եր-
կանում պատրաստում է Հայ ինտելիգենցիային որոնք
պէտք է իրենց ուսերի վրայ տանեն հայրենիքի գեկա-
վարութիւնը տպադրայում:

Չինարարական աշխատանքներն կատարւում, որոնք
շատ յաջող կերպով են տարւում: Մեծ ջրանցքներ են կա-
ռուցւում, ճահիճներ չօբացւում, չոր և անմշակ հողեր ո-
րոնք տարիներով ընկած էին անբերրի, ռոտուում են ու
շահագործւում: Մեծ տեղ է արւած գիւղացիութեան
սոցիալապահութեանը, առանց ջրի ոչ մի երկիր չի կարող
ապրիլ ու յառաջագիմել որն ամենամեծ ուղադրութեան է
յանձնւած. վաճառականութիւնն ու առևտուրը քաջալերւում

է պետութեան կողմից, երկրի անտեսական յառաջադիմու-
թեան համար:

Բացւում են թէ գիւղատնտեսական և թէ հնագիտու-
կան թանգարաններ: Գրադարանները կարգի են դրւում և
դրսերից հաղարար հատորներ են ուղարկւում Հայաստան
հայ հայրենասեր գրասէրները, որոնց շարքում եւս պիտի
յիշեմ իմ մօտիկ գրական բարեկամ Պրօֆ. Կարսպետ Բաղ-
մաճեանին. որը Փարիզից, ամենայն պատրաստակամու-
թեամբ, իւր 200,000 հատոր գիրք պարունակող գրադա-
րանը նւիրել է Երեսնի ազգային մատենադարանին: Եզրիպ-
տոսի և Հայաստանի հայաւթիւնը հայ երկրի վերաշինու-
թեան համար ձեռնարկել է հանգանակութիւններ և մինչ
այժմ մեծամեծ գումարներ են հանգանակւած և լրջօրէն
պիտի յուսալ, որ տեղիս հայութիւնը եւս, որի սէրը իր
նախնաց երկրի համար հռչակւած է, պիտի հետևի և-
գեկապաշէ, Եւրոպայի և Ամերիկայի իր հայրենակիցների
ազնիւ օրինակին:

Կեցցէ Հայաստանի ներկայ Հանրապետութիւնը:
Կեցցէ բոլոր նրանց յիշատակը, որոնք կերտեցին հայի
ազատագրման գաղափորը, մի գաղափար, որը թէ և 250
տարի է տեւել, բայց կատարւած ֆոփոք է այսօր, իսկ թէ
որքան սարսափելի գնով է ձեռք բերւած դա այդ կարող
են վկայել բոլոր նրանք որոնք մօտիկից ծանօթութիւններ
ունեն հայ մայր երկրի պատմութեան վերջին 300 տարւոյ
սև էջերի հետ: Բայց միթէ արդեօք մեր վիճակից Յոյ-
ները, Պուլկարները, Ռումանները, Սերբերը, Լեհացիք և
իւրանդացիք իրենց ազատագրութիւնը մի օրւայ մէջ ըս-
տացան և առանց ուէլ զոհաբերութեան?

Կեցցէ Հայաստանի Սօցիալիստական և Խորհրդային
Հանրապետութիւնը:

120 13

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001229

Գին 2 Ղաան

ԱՐԴԻՒՆԻ ՍԱՅՈՒՆՈՒԹ Է ՎՈՅ-Ի.

21.01.94
Հայկ